

L'escola reflecteix els problemes de la societat. Hi pot donar resposta?

School reflects the problems of society. Can it respond to them?

Joan Domènech Francesch¹

Resum

Des d'una perspectiva general –quin model de relació hi ha entre societat i educació– i pràctica –quins són els problemes que se'n desprenen en el dia a dia– intento donar resposta a un conjunt d'interrogants que ens afecten a la realitat educativa de les nostres escoles. Depenent del posicionament que tinguem, resoldrem aquests problemes en una direcció o una altra. L'interrogant de fons desenvolupa el títol: l'acció educativa, pot ajudar a millorar la societat?

Paraules clau: Relació escola-societat, desigualtat, qualitat educativa, funció de l'escola.

Abstract

I try to answer a set of questions that affect educational reality of our schools from a general perspective (what is the relation between society and education?) and from a practical perspective (what are the day to day problems faced due to this relation?). Depending on the position we have, we shall solve these problems in one direction or another. The basic question develops the title: can educational activity help to improve the society?

Key words: School-society relationship, inequality, quality of education, school's functions.

Per citar l'article: DOMÈNECH FRANCESCH, Joan. L'escola reflecteix els problemes de la societat. Hi pot donar resposta? *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2015, n. 205, pàgines 42-55. ISSN 0212-7210.

¹ Llicenciat en Filosofia i Lletres a la UAB (1975). joan.domenech.francesch@gmail.com

Per provar de donar resposta a aquesta pregunta, intentaré situar la meua reflexió en dos plans diferenciats i complementaris. En primer lloc, en un pla general que ens apropi les relacions entre aquests conceptes: societat/escola i educació. Crec que aquesta reflexió és necessària per orientar les actuacions en el dia a dia. En segon lloc, intentaré descriure alguna de les conseqüències d'aquestes relacions amb les problemàtiques socials que es manifesten en l'àmbit educatiu, sobretot pel que fa referència als aprenentatges.

Vull situar la meua aportació com una reflexió des de la pràctica, a partir de la meua experiència educativa a l'aula i com a director d'una escola pública de Barcelona.

Escola i societat. Dos conceptes relacionats i indestriables

L'escola, fa aproximadament 7.000 anys, neix en una societat que decideix separar l'espai i el temps escolar del que no ho és. Des dels seus inicis, l'escola està lligada a les necessitats i demandes socials. La individualització que comporta l'escola, sobretot amb l'aparició de l'escriptura i el seu aprenentatge –un dels primers aspectes que comporten el desenvolupament de la idea d'individu– es produeix en un context social, de grup, i en interrelació constant amb l'entorn.

Les funcions de l'escola són indestriables del paper que té socialment. No podem pensar una escola que no tingui relació amb el context social i històric que viu i que li dona forma. L'escola és un reflex de la societat, sobretot perquè els seus individus ho són. A l'escola podem trobar-hi els mateixos valors que a la societat, la

mateixa diversitat... tant en l'alumnat com en el professorat i, evidentment, en les famílies. Aquesta diversitat és el que ens permet considerar-la com una institució en la qual les idees diferents coexisteixen i creen models concrets que es complementen o s'oposen, en definitiva que conviuen i s'interrelacionen.

Aquest reflex adquireix una importància més gran en el moment en què s'universalitza l'educació, sobretot a partir del segle XX als països més desenvolupats. És llavors quan la diversitat es va fent més evident i els problemes que comporta comencen a manifestar-se de forma explícita. Un dels exemples el trobem amb l'aparició del concepte de *fracàs escolar*.

Les administracions modernes intenten, a través de les seves actuacions en forma de reformes educatives, incidir en aquesta relació. Aquestes reformes, si bé en un inici plantegen estendre l'escolarització a tota la població escolar, comencen a patir un conjunt de perversions que socaven els fonaments il·lustrats de l'escola i les seves finalitats més genuïnes. És així com apareixen fenòmens de desconfiança respecte del professorat i els centres educatius, i sobretot, plantejaments homogeneïtzadors que tenen com a objectiu organitzar i concretar com ha de funcionar l'escola i com han de ser els resultats que se n'obtinguin. Això va comportant una pèrdua de pes dels centres educatius, a la vegada que facilita les ingerències dels governs en els temes pedagògics, la desprofessionalització del professorat i la supeditació dels objectius educatius a les necessitats de la societat, interpretades per cada govern concret de manera específica i, de vegades, molt partidista.

Possibilitats de la relació entre societat i educació

La societat confia en i desconfia de l'escola. Hi confia quan l'assenyala com un àmbit que ha de donar resposta a molts dels problemes que la societat té, o quan de forma retòrica assenyala la importància de l'educació i de l'escola per a la millora de la societat. En desconfia quan no li dóna la capacitat d'autonomia i iniciativa per poder-los resoldre i desprofessionalitza els mestres, quan no li dóna els recursos necessaris, quan abdica de les seves responsabilitats en el funcionament de la xarxa pública i la deixa a mercè de les lleis del mercat.

L'escola, per la seva banda, confia en i desconfia de la societat. Hi confia quan s'hi refereix constantment buscant la seva aprovació i el seu recolzament, i demana els recursos necessaris. En desconfia quan sospita de qualsevol proposta i la qualifica d'ingerència, quan interpreta les lleis com a purs formalismes o quan es nega a ser avaluada.

Aquestes contradiccions entre societat i educació es materialitzen en les relacions que s'estableixen entre Administració i escola. L'Administració pensa que pot fer servir l'escola per fer possibles els seus objectius com a govern, i quan aquests objectius i finalitats estan mediatitzats pels interessos del capital, de les grans multinacionals o de grups de pressió amb valors insolidaris i competitius, la utilització esdevé als ulls de tothom una agressió a les finalitats educatives. Tanmateix, sempre que es vol *utilitzar* l'escola, desconfiant de la seva capacitat d'actuació i de la professionalitat dels seus mestres, sigui

quin sigui l'objectiu, les conseqüències són ridículament molt pobres i aboquen a un fracàs generalitzat.

Les relacions entre escola i societat haurien de poder-se basar en uns quants principis com:

- Una gran confiança de la societat –i els governs– en l'escola, en els mestres i en la seva capacitat de fer la seva feina ben feta.
- Una bona formació inicial, d'àmbit global, cultural i humanístic.
- Una estructura organitzativa dotada d'una gran autonomia.
- Un professorat responsable, que accepti la seva professionalitat, l'avaluació de la seva feina i que sigui permeable a la resta de sectors i als problemes socials del seu context.
- Una valoració generalitzada dels processos de millora existents, de les pràctiques d'èxit, de les experiències innovadores, crítiques i les que, fins i tot, posin en qüestió l'ordenament general.

■ **L'escola no transformarà la societat, però si desenvolupa en profunditat les seves finalitats més genuïnes, posarà les bases per a una ciutadania més formada i més crítica.**

L'escola no transformarà la societat, però si desenvolupa en profunditat les seves finalitats més genuïnes, posarà les bases per a una ciutadania més formada i més crítica. Aquest és el gran repte: formar una ciutadania que accepti la diversitat, es responsabilitzi del futur de la humani-

tat i sigui crítica amb tots els sectors que vulguin només el seu interès particular.

L'escola pot viure al costat o d'esquenes a la societat. En una posició activa o passiva. Amb ganes d'intervenir o resignada al seu paper disminuït. Dependrà de la seva posició que generi una realitat transformadora o reproductora, malgrat totes les resistències que trobi i les limitacions que tingui.

Conseqüències pràctiques. La realitat escolar

En el dia a dia de l'escola apareixen moltes qüestions que són conseqüència de les relacions que s'estableixen amb la societat; alguns dels problemes quotidians requereixen posicionar-se en una determinada direcció, i depenent de com ho fem les solucions que es perfilin podran prendre una direcció o una altra.

Ressaltaré, en forma de preguntes, algunes de les que em semblen més rellevants.

1. Davant de l'impacte dels mitjans audiovisuals i els valors presents en la societat transmèsos a través d'aquests mitjans, ens hem de plantejar algun canvi en el model educatiu?

L'impacte dels mitjans audiovisuals, de les tecnologies de la comunicació i informació incloses les xarxes socials, han introduït en la *formació* dels infants i dels joves un conjunt d'elements que tenim poc presents a l'hora de dissenyar l'escola i l'educació que necessiten. Aquests elements tenen influència directa en el procés de com aprenen i, naturalment, en el que aprenen i on. Comencem per aquest darrer

aspecte. L'alumne quan arriba a l'escola ja té en el seu bagatge personal molts coneixements, informacions i continguts d'aprenentatge que abans eren patrimoni de l'escola. Això ens replanteja el nostre paper en aquest procés, ja que s'ha canviat el predomini de la funció transmissora i instructiva. Però, a més, el coneixement i la informació apareix, als ulls dels nostres estudiants, en formats als quals l'escola difícilment hi té accés: la immediatesa, el predomini de la imatge o la informació hipertextual, entre d'altres, són característiques dels impactes que reben en qualsevol moment del dia i ja una hora abans, fins i tot, de començar la jornada escolar.

Davant d'això, l'escola ofereix pissarra i guix –potser pissarra digital, o alguna presentació mecànica i repetitiva–, llibre estàndard de text –sense gaire hipertext– i activitat monòtona, homogènia i centrada en l'escolta, la lectura i l'escriptura. Poca lectura de la imatge i tecnologia basada en tractament de textos i poca cosa més. Parlo, sempre, a nivell general i salvant totes les excepcions.

Tenim, segurament, diverses opcions, però el que no podem és actuar com si no passés res. Hi ha algunes escoles –entre les quals les Waldorf– que treballen sense ordinadors. Hi ha altres centres que plantegen la utilització de tota la tecnologia possible, posada al servei d'una renovació en profunditat de la metodologia, la dinàmica i l'organització del treball a l'aula: fins i tot els videojocs, el mòbil o els mitjans de comunicació com a eines per treballar els continguts d'aprenentatge. Entre les dues posicions hi ha molts matisos. El que sí que no podem fer és lamentar-nos de la pèrdua de capacitat d'incidència, dels va-

lors que es transmeten amb aquestes tecnologies modernes o que la deixadesa de les famílies fa que l'alumnat faci servir sense cap mena de criteri aquests nous enginyers.

Una posició més professional passaria per veure, fins a quin punt les tecnologies poden ajudar a impulsar processos d'innovació i millora, o com aquests nous escenaris canvien el paper i les funcions de l'escola —algunes de les funcions deixen de tenir importància, com la de transmetre continguts, mentre que d'altres en tenen molta més— i com, per tant, sense perdre de vista les finalitats educatives bàsiques en traiem el màxim partit. Segurament tots els aspectes relacionats amb la lectura de la imatge i el llenguatge audiovisual han de tenir un impacte més gran en els currículums escolars, i aquesta és una assignatura pendent de moltes escoles i molts professionals.

2. Com ha de respondre l'escola a les demandes del sistema productiu —en aquest cas, un sistema productiu molt belligerant, que opta constantment per una competitivitat o per la pura especulació del capital, la precarietat dels llocs de treball...?

Molts de nosaltres vam llegir el primer preàmbul amb què es va publicitar la LOMCE.

*“La educación es el motor que promueve la **competitividad** de la economía y las cotas de prosperidad de un país; su nivel educativo determina su capacidad de **competir** con éxito en la **arena internacional** y de afrontar los **desafíos** que se planteen en el futuro. Mejorar el nivel de los ciudadanos en el ámbito educativo supone abrirles las puertas*

*a puestos de trabajo de alta cualificación, lo que representa una apuesta por el **crecimiento económico** y por conseguir ventajas **competitivas** en el mercado global.”*

Ara em direu que faig trampa, ja que aquest preàmbul en la seva aprovació final es va canviar. Però si l'he posat és perquè penso que precisament aquest preàmbul aclareix les veritables intencions de la proposta de la LOMCE i que va ser la pressió d'alguns partits el que va maquillar-lo, però no l'articulat de la Llei, que respon clarament a aquesta primera redacció i no a la segona.

Les dues tendències més perilloses a nivell mundial per a l'escola, que posen en entredit les seves finalitats, són:

- Considerar que l'educació està sotmesa a les demandes del sistema productiu actual, amb els seus aspectes més especulatius i productors de desigualtats.
- Considerar l'educació com un negoci que forma part dels camps d'interès de sectors del món empresarial.

La primera tendència apareix al preàmbul citat i en molts aspectes orientatius del currículum i d'altres mesures que s'intenten implantar: vegeu, per exemple, la proposta d'educació per l'emprenedoria quan es facilita que persones lligades a entitats bancàries l'introdueixin a les aules de l'ensenyament obligatori. De nou ens trobem davant d'una proposta que, en els seus orígens, s'acostava a un model educatiu i de currículum prop de les necessitats actuals. Educar per l'autonomia i la iniciativa personal és una necessitat evident. És una competència que es refereix sobretot al desenvolupament de les eines i estratègies personals que permeten a les perso-

nes fer front a la multiplicitat, diversitat i imprevisibilitat de reptes que els planteja la vida. Reduir aquesta competència a la capacitat de muntar empreses o de saber demanar un crèdit creiem que és poc més o menys una caricatura interessada d'allò que es pretenia en origen.

No ens estenem en aquest aspecte, però les reformes successives de la formació professional, o els canvis constants en el sistema universitari, per adequar-lo a les suposades demandes del sistema productiu, són altres aspectes que fan referència a aquesta dependència del món empresarial.

Necessitem educar per la incorporació activa al món del treball, necessitem bones qualificacions professionals, però des d'un punt de vista crític, innovador i igualitari. No tothom ha de saber muntar una empresa, però tothom ha de saber respondre a les situacions canviants –del món laboral, del personal, del familiar, de l'educacional... – que se li presentaran a la vida. Hem d'educar per a aquesta empremadoria, lligada a una concepció de la formació per al desenvolupament personal.

Si bé és evident que l'escola no pot estar al marge de la vida i, per tant, tampoc al marge del sistema productiu i una de les seves finalitats ha de ser transmetre les eines per a fer possible la incorporació al món del treball, de cap de les maneres això ha de voler dir un sotmetiment a una economia i un mercat de treball que genera molta desigualtat i injustícia.

Per altra banda, la consideració del sistema educatiu com un negoci, és un altre dels perills, lligats a l'anterior, que com-

porta l'eliminació d'aspectes humanístics i culturals de l'escola, juntament amb una devaluació sistemàtica de tots els aspectes que la configuren. Segons Rupert Murdoch,² un dels representants dels magnats interessats en invertir en educació, a nivell mundial hi ha una possibilitat de negoci, xifrat en 500 mil milions de dòlars.

Al nostre país trobem aquesta tendència centrada sobretot en la preponderància de grans concentracions d'escoles privades –sobretot religioses– en el tram obligatori, en detriment d'un sistema públic que no busca en cap cas el benefici econòmic; però també i de forma més contundent en el primer tram de l'educació infantil, 0-3, amb algunes empreses –moltes d'elles no lligades a l'àmbit educatiu– que s'apropien d'aquesta etapa i imprimeixen els seus criteris de rendibilitat, amb les conseqüències que això té pel personal, el currículum, la formació, els serveis associats, etc.

En altres contextos (EUA, Regne Unit...) aquesta tendència a la privatització i a l'educació com a negoci té manifestacions més avançades que no analitzarem aquí, però que ens fan pensar en la possibilitat que les provatures en l'àmbit del 0-3 no duguin a la llarga a estendre-ho a altres trams educatius. Els preus dels crèdits i algunes ofertes universitàries i l'aparició d'universitats privades que ofereixen –a canvi de matrícules elevades– la possibilitat de títols “difícils d'aconseguir” a la Universitat pública és un altre exemple d'aquestes tendències a les quals caldrà estar atent en un futur immediat.

² President i director general de News Corporation.

3. Davant de la desigualtat social, l'escola pot tenir un paper compensador? Fins a quin punt?

La desigualtat és un dels temes importants de debat i reflexió entorn de l'escola. En el seu origen il·lustrat, l'escola té com una de les seves finalitats contribuir a una igualtat a partir de la compensació de les desigualtats d'entrada.

La diversitat de l'alumnat a l'escola és una característica universal en el moment en què s'universalitza l'escolarització obligatòria. Hi ha intents, sobretot d'escoles privades, d'homogeneïtzar l'alumnat, a partir d'establir criteris subtils, directes o indirectes, d'admissió. Poden aconseguir una homogeneïtat en algun aspecte com la llengua, el poder adquisitiu familiar, el sexe o la religió. Però la diversitat existent anirà més enllà d'aquestes pretensions segregadores i continuarà existint a cada aula, amb l'agreujant que es mantindrà una situació en la qual s'argumentarà aquesta pretesa situació d'homogeneïtat per justificar una qualitat i uns resultats millors.

L'escola obligatòria ha de tenir la virtut de fer-nos més iguals i més desiguals a la vegada. Més iguals perquè està pensada per poder compartir aprenentatges, valors, competències bàsiques en una societat concreta i determinada. Més diferents perquè una de les finalitats que ha de tenir consisteix a desenvolupar les potencialitats de cadascun dels alumnes. I això ho ha de fer en un context social, de grup, en el qual l'aprenentatge esdevé més ric en funció també de la diversitat present. No ens cansarem de dir que la diversitat és una riquesa i que, com molts d'aquests aspectes, el repte és que no esdevingui desigualtat.

Precisament és l'escola obligatòria i pública la que, assumint aquesta diversitat, en fa un aspecte clau del seu projecte, aprofundint en els valors que aporta als processos d'aprenentatge. L'escola homogènia ha de donar pas a l'escola de la diversitat. L'aula com un lloc que reproduïx en petit el context que l'envolta. Per tant, una aula en la qual els processos, les seqüències didàctiques, els criteris d'avaluació, en definitiva, el currículum, es caracteritza també per la diversitat.

La personalització necessària del currículum escolar (partir de cada alumne per treure'n el millor de les seves potencialitats) comporta diversificar els materials i les activitats, els formats i criteris d'avaluació, l'organització escolar... sense cap altre condicionant que assolir unes continguts bàsics per a tothom.

En un altre sentit i tal com ja l'informe de la comissió Delors apuntava, aprendre a viure junts constitueix un objectiu irrenunciable del sistema educatiu. L'escola és un context privilegiat en el qual aquest aprenentatge es pot realitzar de manera natural, amb la condició que tota la diversitat sigui present a l'aula, la visquem com una oportunitat per aprendre, marquem com a important el treball per la cooperació i la convivència i hi hagi flexibilitat en els recursos disponibles, tant quantitativa-ment com qualitativa.

Davant la diversitat existent a l'escola, cal tenir en compte aquells factors que poden i s'han de compensar necessàriament, aquells que necessiten una resposta i uns recursos específics, i els que només cal acceptar-los, reconèixer-los i potenciar el seu paper enriquidor d'aprenentatge. Amb això plantejo una resposta diferenciada a cada classe de diversitat.

Entre les diversitats d'origen i d'entrada que s'han de compensar, trobaríem les econòmiques i culturals. L'escola ha de garantir l'accés als recursos bàsics necessaris per a tot l'alumnat, en sigui quina en sigui la situació i l'origen. Tothom ha de tenir accés als materials de treball i ha de poder fer sortides i excursions, per exemple. O tots han de tenir un coneixement bàsic de la llengua d'ús a l'escola.

Hi ha diferències que requereixen uns recursos específics que l'escola ha de poder oferir. Les necessitats d'alguns alumnes han de poder ser ateses amb les millors eines i instruments. Una discapacitat física, per exemple, ha de tenir el mínim impacte en el procés d'aprenentatge, i cal, en aquest sentit, promoure tots els recursos que disminuiran les dificultats i garantiran unes condicions similars a tot l'alumnat.

Finalment, hi ha aspectes de diversitat que l'únic que hem de fer és acceptar-los, probablement amb una nova mirada, per entendre que formen part del procés d'aprenentatge dels individus i dels grups i que la seva acceptació comporta un enriquiment del conjunt del procés. Ens referim a diferències culturals, de gènere, de religió... però també a aspectes d'algunes discapacitats que hem de considerar que formen part d'una realitat que cal acceptar com un element que enriqueix el procés.

No vull deixar d'esmentar la utilització del perill de desigualtat per part dels que posen traves al desenvolupament de l'autonomia dels centres. Aquells que defensen un model teòricament homogeni i igualitari per a tothom són crítics amb el desenvolupament de projectes específics, ja que consideren que aquests emascararan més desigualtat. Són aquells que con-

sideren que respondre igual a situacions diverses no comporta cap problema. De fet, és amb una resposta desigual i específica com es pot lluitar contra la desigualtat, i en aquest sentit la defensa de models i projectes autònoms és una oportunitat per construir un sistema més equitatiu.

4. Davant de la crisi ecològica ambiental en relació a la qual cada vegada hi ha més veus que ens alerten de les conseqüències per al futur de l'espècie humana, quin sentit o importància té l'educació ambiental a l'escola?

Els grans problemes que tenim a escala planetària, inclosos els que fan referència a la supervivència de la nostra espècie a la terra, relacionats amb la crisi ecològica ambiental que vivim (destrucció de la biodiversitat, canvi climàtic, esgotament dels recursos naturals, etc.) poden ser tractats a l'escola. Però amb quina finalitat? El seu coneixement? La descripció de les seves conseqüències? Ens han proposat que una part del currículum es plantegi una intervenció en aquestes problemàtiques, i per tant es conscienciï del problema per tal d'intervenir-hi en funció, sempre, de les possibilitats que tinguem. Però això ens planteja una qüestió clau. La nostra intervenció educativa té alguna influència pràctica en la resolució d'aquests problemes?

Aquí parlem d'un problema a gran escala, però al costat d'aquest en tenim molts d'altres que afecten grans sectors de la població i que tenen un abast molt més local. Dissortadament la nostra societat no ha superat un nivell de conflictivitat i de problemes de caire molt variat i tenim ben

a prop *violència de gènere, violència general, corrupció, drogoaddicció, discriminació racial o sexual, odi religiós, etc.* Si l'escola hi ha d'intervenir és perquè pensem que de la intervenció que fem en depèn en alguna mesura la seva resolució.

Les dificultats de mesurar aquesta possibilitat són el que produeix una certa desorientació i, a la vegada, postures enfrontades a l'escola. Creiem que el coneixement del món que ens envolta, respondre a la curiositat i a les preguntes que els infants i joves es fan sobre el món, ens ha de portar a la presència d'aquests aspectes en el currículum escolar. Poc prepararem per a la vida si, de forma adequada a cada edat i a cada problema, aquests no hi apareixen.

Però cadascun d'aquests aspectes es pot tractar des d'un punt de vista descriptiu o pot tenir relació amb les decisions, els valors, les accions que assumim com a ciutadans d'aquesta societat. No podem comparar l'acció que facin uns centenars d'escolars amb les responsabilitats de tot un govern. Però la formació d'una ciutadania crítica passa per l'acció continuada i el màxim d'universal a l'escola. Encara que sapiguem i tinguem consciència de les nostres limitacions hem d'educar per a l'acció, amb propostes concretes a l'abast de l'escola que vagin en aquesta direcció. No hem de fer solament un plantejament acadèmic o descriptiu del problema.

Aquest és un terreny d'una gran complexitat. Hem arribat on som perquè no hi ha aquesta consciència generalitzada que tots aquests problemes ens afecten com a ciutadans. L'individualisme, acompanyat de la indiferència, està penetrant en la cultura i la ideologia d'una part important de la societat. El "campi qui pugui" està a l'or-

dre del dia. Per això l'existència d'una institució que en la seva naturalesa pugui debatre, deliberar, dialogar sobre aquests problemes, i per tal de fer-los més comprensius i aprofundir el seu aprenentatge es plantegi accions i decisions –en la mesura de l'edat de l'alumnat– per intervenir-hi, és una oportunitat que no podem deixar passar. És evident que tenim una gran dificultat: si nosaltres no hem reformat el nostre pensament en aquesta línia, com volem reformar el dels nostres alumnes? Però aquesta aparent paradoxa només té una sortida, que és la praxi educativa, l'acció pedagògica, entesa com a procés que afecta el professorat i l'alumnat en mesura semblant i que va construint i reconstruint un nou paradigma social, des de i amb l'ajuda de l'educació.

5. Determinades tasques (treball de prevenció de salut, civisme, educació viària, higiene personal, sexualitat...) pertoquen a l'escola i, en definitiva, entren dins de les funcions del professorat?

Les funcions del professorat se segueixen situant entre la instrucció i l'educació. La nostra tradició professional, sobre la qual hem estat formats i molts de nosaltres hem començat a treballar, correspon a un model en el qual la instrucció, el traspass de coneixements, és l'aspecte clau, tot i que l'educació sempre hi és present de manera implícita. Els canvis socials, polítics, econòmics i de models familiars ens han portat a una situació i context en el qual seguir defensant aquesta postura –"jo només ensenyo, i de la resta és la família o la societat la que se n'ha de cuidar"– és, en molts sentits, viure fora de la realitat. Per

si els canvis socials no fossin suficients, ens trobem també que el sistema educatiu ha sofert un dels canvis estructurals més importants, que és l'allargament i la universalització de l'ensenyament pràcticament dels 3 als 16 anys a la majoria de països del nostre entorn.

Aquest canvi fa que, encara que no més volguéssim centrar les nostres funcions a transmetre coneixements i ens volguéssim oblidar dels aspectes més educatius, tenim dues raons per les quals hem d'obrir moltes portes de la nostra professionalitat i canviar algunes de les funcions tradicionalment assignades, incorporant-ne de noves de manera explícita. Per una banda la proliferació d'informació a què podem tenir accés tota la població, al marge de l'escola, a partir de la generalització de les TAC. Aquest aspecte comporta que l'aprenentatge de competències com buscar informació de manera autònoma, saber-la escollir i seleccionar, ser crític davant de la multiplicitat de fonts i missatges, saber avaluar la informació i el coneixement a l'abast... esdevenen elements molt importants del currículum. I que en canvi no ho sigui en la mateixa mesura l'adquisició de coneixements.

La universalització de l'escolarització ha fet entrar TOTA la diversitat de la societat a l'escola, i tenir en compte aquesta realitat, amb les seves problemàtiques concretes, comporta un posicionament i un treball que cal fer, per les seves conseqüències directes en els aprenentatges de tot l'alumnat. Molts dels problemes que apareixen en l'aprenentatge tenen la seva part de resolució en altres àmbits de la cultura, de les relacions, de la societat, i si no solucionem aquests problemes els apre-

nentatges no flueixen. Per tant, vulguem o no, hem d'actuar en aquests àmbits, potser en una dimensió més indirecta però conscients de la importància i la repercussió que aquests aspectes tenen en els itineraris educatius de cada alumne.

■ **Darrere de cada alumne hi ha una història i una motxilla carregada que cal conèixer a fons, no perquè determini el futur, però sí perquè ens ajudi a situar el present.**

La conclusió és que no hi ha cap tema que no pugui correspondre a l'escola, tenir-lo en compte, treballar-lo, valorar-lo i que aquells aspectes que potser no entraven en el sistema anterior tenen, cada vegada, una importància més gran: models i situacions familiars, característiques socioeconòmiques, història, cultura, llengües maternes, escolarització prèvia... són aspectes que cal tenir en compte per poder valorar si algun condiciona la situació actual de cada alumne. Darrere de cada alumne hi ha una història i una motxilla carregada que cal conèixer a fons, no perquè determini el futur, però sí perquè ens ajudi a situar el present.

6. Alguns dels problemes que afecten l'itinerari educatiu i d'aprenentatge de l'alumnat tenen un factor social i/o familiar que pot ser-ne el desencadenant. Com ha d'intervenir-hi l'escola?

TDH. Una realitat cada cop més estesa a nivell escolar. Una síndrome amb arrels fora de l'àmbit escolar. Una malaltia

de diagnòstic i tractament controvertit (fins i tot hi ha professionals que no la reconeixen). Són molts els que conclouen que és una malaltia relacionada amb elements presents en la nostra societat. Davant de la impossibilitat de modificar les situacions que poden propiciar-la se'ns planteja la necessitat d'intervenir-hi, conscients de les nostres limitacions. Podem, per exemple, articular un model d'aula i de currículum que compensi els desajustos que el TDH provoca en l'alumnat o podem aconsellar el seguiment de teràpies destinades a tractar-lo. En alguns casos defensarem l'opció de tractament farmacèutic, ja que cal disminuir els efectes més distorsionadors d'aquesta síndrome en l'alumnat si volem tenir la possibilitat d'introduir estratègies en els seus aprenentatges. Aquest és un exemple de la complexitat amb què aquests desajustos intervenen a l'aula. I ho és també de l'evidència que no podem obviar-lo, ni tampoc resignar-nos o excusar-nos en la complexitat per no actuar, ja no com a especialistes, sinó simplement com a mestres.

Desnutrició. La família x, amb dos fills, sol·licita una beca de menjador i se li concedeix. És una beca parcial, del 50%. La família no pot pagar la resta i opta perquè els dos fills vagin a casa a dinar. La tutora del de 3 anys observa que a les tardes el nen s'adorm. Ho comenta amb la tutora del gran i comparteixen l'observació. A més comenten altres observacions relacionades amb l'aspecte, la deixadesa en higiene, etc. Com ha d'actuar l'escola? La normativa no permet fer res per concentrar la beca i poder aprofitar-la tres dies a la setmana, per exemple. Hi ha mestres que opinen que aquest no és un problema seu, i d'altres que

pensen tot el contrari. Naturalment el rendiment acadèmic disminueix enormement.

No hi ha problemes que afectin personalment l'alumnat de l'escola, siguin de l'indole que siguin, que no tinguin repercussió a nivell d'aprenentatge. Per tant, això ens porta la necessitat novament d'analitzar-los, tenir-los en compte i actuar segons les nostres possibilitats i recursos disponibles. Sempre amb la intenció d'actuar directament o indirecta i d'intentar pal·liar, compensar o suprimir el problema d'entrada.

El paper dels centres i la seva gestió

Aquests són alguns dels exemples presents en els debats de claustres i altres fòrums educatius. Com podem donar pistes per respondre-hi des de la gestió dels recursos i el govern dels centres?

Hem de tenir en compte, en primer lloc, que moltes de les respostes a aquestes qüestions depenen de la cultura, del pensament i de les idees que té el professorat, de manera que a l'hora de prendre decisions en una línia determinada, més que la pràctica entren en joc les idees de cadascun dels actors.

Dit això vull aclarir també que les decisions que es desprenen de les ideologies i cultures individuals poden transformar-se a partir d'un context concret. De fet, els centres educatius són contextos en els quals podem acabar de definir idees que viuen en cadascú de nosaltres en el terreny de l'ambigüitat o de la indecisió. Un professional que hagi acceptat la inclusivitat com un valor que cal potenciar en la societat actual, encara que no tingui una pràctica 100% inclusiva, si treballa en una institu-

ció –context– en el qual és un valor en alça, segurament les seves concepcions es transformaran i tindran una resposta diferent de si el context, majoritàriament, s'oposa a aquesta idea.

D'aquí la gran importància de crear i potenciar contextos potents, centres educatius amb una cultura explícita i implícita elaborada, amb projectes consensuats, amb pràctiques institucionals revisades i avaluades constantment, que explicitin una línia de treball d'innovació, canvi i millora.

Un bon mestre en una bona escola veu les seves pràctiques potenciades. Un aprenent de mestre en una bona escola consolida pràctiques que el desenvoluparan professionalment. Els exemples en direcció contrària els podeu posar vosaltres. La importància de la institució en el sistema educatiu actual és molt gran, i per això les polítiques innovadores necessiten reforçar la cultura d'autonomia i responsabilitat dels centres educatius. Sense allargar aquesta reflexió, cal apuntar el paper importantíssim dels equips directius, que han de ser els que treballin en aquesta línia i impulsin mesures organitzatives i pràctiques concretes.

I els recursos, són imprescindibles?

Parlarem, per acabar, d'un aspecte important en aquesta reflexió: els recursos que es necessiten per atendre aquests reptes que es plantegen.

Si el nostre posicionament està en la línia de pensar que l'escola ha de treballar

de manera activa per tal de fer front a aquestes problemàtiques, una de les condicions per poder-ho fer amb totes les conseqüències és disposar dels recursos organitzatius, personals i econòmics i, a més a més, en un context d'autonomia de centres, tenir flexibilitat normativa i una cultura consolidada d'escola i de projecte. Aquesta seria la garantia perquè aquests recursos addicionals, específics o extraordinaris, ajudin a resoldre els reptes plantejats.

Aquesta necessitat em sembla evident, sobretot perquè seria l'única manera de potenciar un veritable paper de l'escola i, a més a més, perquè com han demostrat prestigiosos economistes, aquesta inversió en forma de recursos és molt rendible a mitjà i llarg termini, amb proporcions que s'han arribat a quantificar d'1 a 7 (on cada dòlar invertit, per exemple, en una bona educació infantil i primària, estalvia 7 dòlars en inversions per resoldre futurs problemes).³

Sabem, per contra, que aquests recursos específics o complementaris han patit al nostre país una retallada vergonyosa i injustificable. En aquest període les mesures que s'han pres per tal de moure els mateixos recursos de lloc i reduir-ne l'aportació, precisament en aquests aspectes de l'atenció especialitzada, s'han presentat com a mesures de qualitat i per resoldre els problemes estructurals de fracàs escolar. Vegeu, a tall d'exemple, les declaracions de les administracions a favor de l'escola inclusiva i l'evolució dels recursos destinats a atendre-la.

³James HECKMAN, Premi nobel d'economia de 2000. "Es más rentable invertir en párvulos que en bolsa". *La Vanguardia*, 18/04/2011. També a: http://www.unesco.org/new/es/media-services/single-view-tv-release/news/interview_with_professor_james_heckman_noted_scholar_and_nobel_prize_winner/

No tenim gaires esperances que aquesta situació canviï. Les protestes, en un altre àmbit, de les entitats del tercer sector, i les evidències que aporten les decisions que es van prenent, ens dibuixen una situació d'estancament pel que fa a inversió en educació. Es compleixen les profecies dels que auguraven que les retallades ja no es recuperarien i que tot plegat era una operació per tal de posar una càrrega de profunditat a l'Estat del Benestar a través, entre altres sectors, de l'educatiu.

No tenim més remei que, amb el que tenim, fer-ne el millor ús possible. I començar per vacunar-nos contra el descrèdit, el desànim i la il·lusió mal entesa. Assumim aquella idea teoritzada per Gramsci: *la llibertat és la consciència de la necessitat*. M'atreveria a dir que, si som conscients de les nostres limitacions, serem més lliures i, com a tals, podrem actuar amb més contundència i credibilitat, malgrat la manca de recursos. I si no quedava prou clar, ho explicito encara més: la manca de recursos no ens allibera de no actuar i de no exercir la nostra responsabilitat. Podrem respondre i protestar davant de les situacions injustes i la manca de suport de l'Administració: però els alumnes que ens esperen cada dia a les 9 no ho saben i requereixen la millor intel·ligència i professionalitat posada al seu servei.

No tenim més remei que, amb el que tenim, fer-ne el millor ús possible. I començar per vacunar-nos contra el descrèdit, el desànim i la il·lusió mal entesa.

Final esperançat

Hem de conèixer i assumir les contradiccions del context que ens ha tocat viure si volem intentar desenvolupar a fons les finalitats de l'escola. Unes regles del joc millors –en forma de Lleis–, uns pressupostos més adequats, una administració que confii més en el professorat i més a prop dels centres, una més gran professionalització... facilitaria el treball que s'hi fa i la resolució dels problemes que ens trobem.

Els mestres, per la nostra banda, hem de ser humils. Hem de reivindicar a fons la nostra professió i la responsabilitat en desenvolupar-la però hem de ser conscients de les limitacions que tenim. Aquestes limitacions, però, mai no han de ser excusa per no actuar.

Molts dels problemes que detectem a nivell escolar tenen el seu origen fora de l'escola. Alguns els podem assumir i provar de compensar-los. D'altres els hem de conèixer per poder-los tenir en compte. Mai no els podem desvaloritzar. Tampoc no ens n'hem de sentir culpables. Hem de lluitar per la seva resolució i, sense abdicar de la nostra responsabilitat, denunciar els sectors que no l'exerceixen o que no posen tots els recursos que tenen a l'abast per pal·liar-los o resoldre'ls. I això ho hem de poder fer sense mesurar ni els resultats ni les conseqüències reals.

A l'altra banda, com em diu un bon amic quan li parlo del contingut d'aquest article, es culpabilitza l'escola de problemes socials, ja sigui directament o indirecta. En alguns casos potser l'escola no hi pot fer res, en d'altres potser podrà arribar a compensar alguna situació concreta, en alguns específics dependrà de l'escola

posar algun element que contribueixi a la resolució del problema. No ens hem de sentir culpables però hem d'acotar bé la nostra responsabilitat.

Freire deia que “l'educació no pot transformar la societat, perquè podria ar-

ribar a fer-ho”. En aquesta aparent paradoxa està la clau per treballar amb l'esperança que *només* amb l'educació potser mai canviarà res, però que *sense* l'educació l'esperança en una societat més culta, justa i equitativa és pràcticament inexistent.

Bibliografia

- HARGREAVES, Andy i FULLAN, Michael. *Capital professional*. Ed. Morata, 2014. Pàg. 22. ISBN 9788471127259.